

v kompleks elementov, ki so tiški dali podlago, potrebno vključiti poleg Bükki (ki je v tiški res zapustila celo vrsto sledov, tako v strukturi, kakor v keramičnih objektih in ornamentiki), recimo Boian A, tudi prvenstveno körös kulturno skupino.

Milutin Garašanin: *Die Theiss-Kultur im jugoslawischen Banat* (sep. odtis iz 33. Bericht der Römisch-germanischen Kommission, 1943—1950, str. 125—132, 1 slika v tekstu in 1 tabela materiala).

Razprava se ukvarja z istim problemom, ki ga je načel avtor v svoji razpravi »Potiska kultura u Banatu« (Starinar 1950). Bistvenih sprememb v novi razpravi ni, ker je v glavnem le prevod prejšnje razprave. Avtor se poslužuje istih elementov in prihaja tudi do istih sklepov. Zato spadajo sem tudi opombe, ki sem jih izrekel za prejšnjo razpravo.

Milutin V. Garašanin: *Ka najstarijim slovenskim kulturama naše zemlje i problemu porekla izvesnih njihovih oblika* (Srpska akademija nauka, Starinar, organ Arheološkog instituta SAN, Nova serija, Knjiga I, Beograd 1950, str. 27—37, s francoskim povzetkom).

Po kratkem pregledu dosedanjega dela na polju staroslovanske arheologije v Srbiji preide avtor k pregledu starejših slovanskih kultur v Jugoslaviji. Da bi se čimbolj približal točnim sklepom, začne pregled od mlajših faz in postopoma prehaja k starejšim. Zato kot prvo prikazuje belobrdsko kulturno skupino, za njo köttlaško-karantansko, potem dalmatinsko-hrvatsko, keszthelysko in kuturgursko skupino. Pri vprašanju keszthelyske kulturne skupine se avtor dotika njene etnične pripadnosti, tu se pa, ko navaja mnenja raznih avtorjev, nagiba k mnenju, da so pri tej kulturi v veliki meri sodelovali tudi Slovani. Glede datacije navaja le gledišča raznih arheologov, ki različno postavljajo keszthelysko kulturno skupino v čas od VI.—VIII. oziroma celo IX. stoletja. Glede materialne povezave med keszthelysko in kasnejšimi slovanskimi kulturnimi skupinami skuša avtor opozoriti na vrsto predmetov, ki so po njegovem mnenju sprejeti iz keszthelyske kulture, tako, da bi naj bil to nov dokaz o velikem slovanskem udejstvovanju v tej kulturi. Prav tako pripisuje avtor Slovanom tudi t.i. kuturgursko skupino (Čadjevica), sam pa je ne imenuje s tem imenom, temveč le navaja nazive, ki so bili v navadi do tedaj, ko je razprava bila napisana.

Avtor potem prehaja k posameznim pojavom v materialni kulturi, pri katerih se največ ustavlja pri vprašanju slovanske keramike in pri vprašanju staroslovanskih hiš, o čemer navaja mnenja raznih arheologov in tudi svoje. Nekoliko podrobneje se avtor ukvarja z vprašanjem izvora slovanske keramike in s pridom uporablja poleg srednjeevropske predvsem romunsko literaturo. Ne prisvaja si v polni meri mnenj, ki so jih izrekli srednjeevropski strokovnjaki (Borkovský), češ da se je evolucija slovanske keramike izvršila: praški tip (slovanska keramika I. stopnje), gradiščanska keramika. Postavlja drugo hipotezo, po kateri naj bi se slovanska keramika razvila takole: dakorimska keramična skupina, kasnoantična keramična skupina (Dinogetia), keramična skupina Damaroaia B iz začetka VI. stoletja (nosilci te kulture

so neznani) in slovanska keramika. Sploh pa avtor meni, da je bilo prvotno mnogo drugih tipov, ki so bili tudi časovno različni, toda izvor vseh teh tipov naj bi bil v dakijskem kulturnem kompleksu. Avtor opozarja tudi na neko sorodnost med slovansko keramiko in rimskimi kovinastimi posodami.

Poseben pomen ima avtorjevo mnenje o posameznih tipih slovanskega nakita. Tako opozarja, naj je zdaj njegovo mnenje pravilno ali ne, na posamezne predmete, ki so jih uporabljali Iliri in pa Dako-Geti. Prototip S-obročkov n. pr. išče na japonski nekropoli v Jezerinah v Bosni, pletene ogrlice pri Dako-Getih itd. Po teh svojih izvajanjih pa sklepa avtor o pomešanju in pretopitvi domorodnega prebivalstva Ilirov in Dako-Getov z novimi doseljenci Slovani.

Ni mi znano, ali je bila tale razprava napisana pred ali po razpravi: »Pregled materialne kulture Južnih Slavena«, ki jo je naš avtor izdal skupaj z J. Kovačičem (Beograd 1950). O zadnji sem svoje mnenje povedal že na drugem mestu in se tu ne bom spuščal v vso problematiko, ki jo je postavil avtor, in ki je v bistvu ista, kakor v »Pregledu materialne kulture«. Gotovo je avtorjeva samostojna razprava mnogo boljša in tudi stvarnejša kot »Pregled«, ne glede nato, da navaja avtor tukaj tudi kritične poglede drugih arheologov. Tukaj je mnogo momentov celo sprejemljivih in tudi materialno podprtih, kar za »Pregled« ne moremo trditi. Na tem mestu hočem opozoriti na nekatere podrobnejše momente, ki se jim avtor ne bi bil smel izogniti.

Pri svojem dokazovanju posameznih momentov v najstarejših kulturah naše zemlje gleda avtor na vso jugoslovansko arheologijo in njeno problematiko skozi prizmo materiala, ki ga je imel pri roki. To je: gradivo v Umetniškem muzeju v Beogradu, gradivo v muzeju v Pančevu in v muzeju v Zrenjaninu. Z drugim gradivom operira le toliko, kolikor je imel na razpolago literature, in tudi to le mimogrede. Tako so se mu lahko vrinile napake, ki bi jih z drugim načinom dela ne bil zagrešil. Poleg tega pa z gledišča gradiva, ki ga je neposredno uporabil, ni mogel zajeti vseh različkov ter je tako mnoge momente nepravilno razlagal. Mislim, da bi bilo mnogo bolje, ako bi bil dal svoji razpravi ustrezen naslov, ki bi opozarjal na problematiko srbskega področja. Toda naj preidem na nekatere podrobnosti. Avtor uvršča n. pr. uhane in tordiran nakit iz Kalaja Dalmaces v Albaniji v belobrdsko kulturno skupino (str. 28). Če pa nekoliko natančneje pregle damo vso doslej znano ostalino pod Kalaja Dalmaces, bomo videli, da je precejšnja razlika med temi objekti in belobrdsko kulturno skupino. Veliko večja pa je sorodnost s keszthelysko, avaroslovansko kulturno skupino, h kateri moramo vsekakor prišteti tudi del ostalin iz Kalaja Dalmaces, medtem ko spada drugi del v najboljšem primeru v postavaroslovansko kulturo. — V dalmatinski kulturni skupini so po avtorju posebno karakteristični S-obročki. Res pa je, da so v tej skupini S-obročki v manjšini. Že Karaman pravi, da je v Kninskem muzeju S-obročkov zelo malo (Rad Jugoslavenske akademije, Zagreb 1940, 15). Zato smemo trditi, da so S-obročki v dalmatinsko-hrvatski skupini le sporadičen pojav. — Avtor omenja, da so na slovanski nekropoli na Ptujskem gradu našli tudi primere dalmatinske kulturne skupine. Na Ptujskem gradu smo res našli uhane s štirimi jagodami, ki pa

imajo v Dalmaciji le analogije, sicer pa predstavljajo import (Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, 1950, sl. 75). Nikakor pa ne moremo na tem temelju sklepati, da bi se bila dalmatinska kulturna skupina širila tudi v Ptuj, oziroma da zaradi tega ta kulturna skupina sploh ne obstoja, kakor bi bil po vsem videzu voljan soditi tudi avtor. Primeri dalmatinske (?) kulturne skupine, ki so jih našli na področju Srbije, nikakor ne morejo podpirati avtorjevega mnenja, ker jih je pač mogoče razložiti tudi na drug način. — Sedaj v Margumu v Srbiji najdene slovanske grobove, obdane z rimsko opeko, povezuje avtor z dalmatinskimi grobovi, obdanimi s kamnitimi ploščami, bedrenjačami. V zvezi s temi grobovi in z uhani z jagodami, ki so jih našli tudi izven dalmatinskega področja, sklepa avtor, da so elementi, sorodni dalmatinski kulturni skupini, na mnogo širšem jugoslovanskem področju, iz česar bi sledilo, da bi morali prisoditi tej skupini širši pomen (str. 29). Gotovo je možno, da bo področje dalmatinsko-hrvatske skupine nekoliko širše, kakor se je doslej domnevalo, t. j. Dalmacija, Hrvatsko Primorje, Hercegovina in južna Bosna, vendar pa dvomim, da njeno središče ne bo ravno na tem področju. Dokazi, ki jih avtor našteva, so za sedaj še preskromni za kakršnekoli sklepe. Tudi povezovanje z opekami obdanih grobov z dalmatinskimi grobovi, se mi zdi nekoliko drzno. Z opekami obdani grobovi so zanimiv moment, ki pa ima v dalmatinskih grobovih le analogije, vendar ta dva primera nikakor nista genetično povezana. Grobovi v Margumu mimo tega primera nimajo nikakršnih drugih momentov, ki bi dopuščali, da jih povežemo z dalmatinskimi. Tudi v Ptujju smo našli podobne grobove obdane z opeko, ki sicer niso bili deltoidne oblike kakor v Margumu, toda na žalost niso bili slovanski — temveč rimski. In tudi drugod so pogosti grobovi, obdani z opekami, toda ti pripadajo rimski dobi. Seveda bi bilo možno zastaviti vprašanje, koliko so vplivali takšni rimski grobovi na dalmatinsko slovanske, oziroma ali ni izvor dalmatinskih grobov v rimskih. Četudi je to vprašanje nadvse zanimivo, se vendar tu ne bom spuščal v ta problem. Brez dokazovanja lahko omenim le, da so nastali dalmatinski samostojno iz potrebe, oziroma iz geografskih prilik in imajo poleg tega tudi svojo specifično obliko, medtem ko imajo rimski le obliko zaboja. Kot značilen tip keszthelyske materialne kulture navaja avtor S— obroček, toda ta kultura pravih S- obročkov sploh ne pozna: v njej je le nekaj obsenčnih obročkov z dvojno uvito S- pentljo. Pravi S- obroček nastopi v slovanskih kulturah šele z belobrdsko kulturno skupino.

Tudi pri povezovanju posameznih tipov nakita keszthelyske kulturne skupine s poznejšimi avtor nima veliko sreče. Za komparacijo uporablja avtor Hampla, ki pa materiala ni vedno pravilno razločil in časovno opredelil, zato je ga seveda napačno uporablja tudi avtor, ki tega materiala ni kontroliral. Tako navaja avtor kot primer neko zaponko, najdeno v Keszthelyu, ki je kasneje tipična tudi v Rusiji; keszthelyska zaponka pa v resnici ni niti opredeljena. Edino kar vemo, je to, da so jo našli v Keszthelyu. Hampel jo sicer uvršča v svojo II. skupino, kamor pa po vsej verjetnosti niti ne spada. Niso mi pa znane podobne zaponke iz Bijelega brda, katere navaja avtor (str. 30). — Podobno je tudi s ploščatim prstanom iz Keszthelya, o kate-

rem prav tako nimamo nikakršnih podatkov. — Zapestnica iz Feneka, ki jo povezuje avtor z zapestnicami Krivičev v Rusiji, je tipična rimska zapestnica in nikakor ne pripada keszthelyski kulturni skupini. (Takšne zapestnice so znane tudi drugod in pripadajo rimski dobi.) Pa čeprav bi morda pripadala keszthelyski skupini, je nikakor ne moremo povezovati z Rusijo. Sprožiti je treba tudi vprašanje, kateri časovni periodi pripadajo v resnici zapestnice s kačjimi glavami, kakršne so baje našli v keszthelyski kulturi. Takšne pa imamo tudi že poprej. Kolikor bi res pripadale keszthelyski periodi (mislim primere, ki jih avtor našteva) jih bo mogoče povezati s kasnejšimi.

V prvo slovansko skupino, kateri pripada tudi Čadjavica, bi bil avtor voljan uvrstiti dva uhana, ki so ju našli v Vatini. Zdi se mi pa, da sta prej bizantinski import in jih bo treba uvrstiti v kasnejšo periodo. Tudi pri vprašanju slovanske keramike avtor ni povsem točno klasificiral slovansko keramiko v Zagrebu (v Arheološkem muzeju), ker je tam prvenstveno t. i. gradiščanska keramika oziroma keramika II. in III. stopnje po srednjeevropski kronologiji, dočim I. stopnja ni zastopana.

Iste napake dela avtor tudi pri povezovanju Ilirov in drugih domorodnih plemen s slovanskim gradivom. Povrhu pri tem mirno preskakuje včasih kar 1000 let, ne meneč se za kakršnokoli kontinuiteto, pač samo v želji, da dokaže na ta način simbiozo domorodnega prebivalstva z novodošliimi Slovani. Prototip S- obročkov bi naj bil na japodski nekropoli v Jezerinah v Bosni. Res je, da so tam nekakšni obročki z nazaj upognjenim koncem, vendar pa še zdaleč niso S- obročki. Sicer pa je to lahko tudi nakit, ki je mogel nastati in tudi je verjetno nastal samostojno na več krajih. Iskati takole s pomočjo tega elementa etnično sorodnost s hiatusom okoli 1200 let (omenjeni obročki pripadajo nekako času okoli 200 pred n. e., slovanski S-obročki se pa prikažejo okoli X. stoletja), je res nekoliko drzno. Podobno je tudi z obroči, okoli katerih je ovita žica, kakršne so našli v Rumuniji in jih avtor spravlja v zvezo z zapestnicami, ki so jih spet našli v japodski nekropoli na Jezerinah. Ti kakor oni objekti so rimski in s Slovani nimajo nič opraviti. Tudi najbolj drzne tipološke ekskurzije pa ne bi mogle vskladiti in spraviti v medsebojno zvezo tordirano zapestnico z enim odebeljenim koncem iz Glasinca in pa köttláske obsenčne obročke s stožčastimi konci, kakor je poskušal avtor. Mimo tega sodi prvi primer pod konec halštata, köttláski obročki pa v X. stoletje.

Avtorjevi sklepi glede slovanske keramike so prav tako neutemeljeni, kakor nevzdržni. S svojim mnenjem, da so igrali tukaj glavno vlogo Dako-Geti, se zelo približuje tudi Mijatevu. Avtorju pa ni znana provincialna rimska keramika drugih dežel, na temelju katere bi morda še mnogo lažje izvajal svoje sklepe. Tako bi morali pač po njegovih izvajanjih sklepati, da se je keramika k vsem Slovanom razširila zelo kasno, nekako v VII. stoletju, in sicer iz današnje Rumunije. To mnenje pa je brez vsakršne podlage.

Takšni in podobni argumenti so avtorju dokaz, da so mnogi elementi materialne kulture domorodnega prebivalstva preživeeli preseljevanje narodov ter se po Slovanih ohranili tudi še do današnjega časa. O deležu

domorodnega prebivalstva v slovanski kulturi sem že na drugem mestu izrazil svoje mnenje. Nesporno je, da imamo ob prihodu Slovanov opraviti tudi z domorodnim prebivalstvom. Vendar pa je najbolj nujno, ugotoviti ob takih predpostavkah najprej kulturo tega domorodnega prebivalstva sploh, nato šele iskati elemente te kulture v slovanskem inventarju. Ali se ne zdi tudi avtorju razprave čudno, da je slovanska kultura VII. stoletja docela drugačna kot ona iz X. stoletja? Kje je mogoče, že danes izvajati genetično povezavo med njimi na temelju tipologije? On pa kljub temu in ne oziraje se na to povezuje kulturne skupine domorodcev pred n. e. s slovansko kulturo ne VII., temveč X. stoletja. Seveda bo prej ali slej potrebno upoštevati tudi materialno kulturo domorodnega prebivalstva iz časa preseljevanja narodov in prihoda Slovanov, toda šele tedaj, ko bo vzpostavljena časovna in materialna kontinuiteta. To je pa možno le postopoma, ne pa skokoma, kakor to dela avtor. Če bi pritegnil njegovemu načinu, bi bila tudi neolitska tripolska kultura Ukrajine čisto slovanska.

Kljub nerealnim sklepom in napakam, ki so se avtorju vrinile, je njegova razprava zanimiva in tudi koristna, ker je zbral dokaj gradiva in podal tudi koristen splošen pregled.

Djurdje Bošković: *Problem slovenskog hrama u Ptuj* (Srpska akademija nauka, Starinar, organ Arheološkog instituta SAN, Nova serija, Knjiga I, Beograd 1950, str. 39—46, 7 slik v tekstu in francoski povzetek).

V zvezi z anketo, ki jo je sprožila leta 1949 Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani glede menenja, ali je 1946—47 odkopani in odkriti objekt na Ptujskem gradu slovansko svetišče, kakor ga je označil J. Korošec, ali pa pripada objekt drugemu času in ima tudi drugo funkcijsko vlogo, je bil med drugimi povabljen tudi avtor gornje razprave, da izreče svoje mnenje. Svoje poglede je podal po ogledu objekta Slovenski akademiji in jih končno tudi objavil.

Avtor skuša reševati in razložiti vso problematiko kot arhitekt. S tega gledišča tudi odgovarja na vprašanja. V svojih opazovanjih in razlagah je na mnoge točke odgovoril izredno bistroumno. Seveda bi pogosto bilo lahko tudi več možnosti odgovorov, kot jih je trenutno zajel avtor. Nesporno je, da so mnoge njegove opazke povsem primerne in tudi točne, čeprav bi jih bilo možno razlagati včasih tudi drugače, kar se mi pa trenutno zdi še preuranjeno. Toda čeprav je avtor navedel celo vrsto pomislekov, vendar v svojem sklepu ni povsem ovrgel hipotezo, ki jo je postavil Korošec. Avtor sicer omenja, da so mnogi podatki nasprotni, vendar pa med drugim dopušča tudi možnost, da je objekt slovanskega izvora in da je lahko imel funkcijsko vlogo svetišča.

Avtorjevo sklepanje na temelju samega objekta je bilo nekoliko zakasnelo, kar pa seveda nikakor ni njegova krivda. Kakor sam pové, je mogel obiskati Ptujski grad šele avgusta 1949. leta, t. j. točno 2 leti potem, ko je bil objekt povsem odkopan. Če pa upoštevamo, da je objekt dokaj trpel zaradi neurij in nalirov že leta 1947, ko ni bil še niti provizorično zaščiten, ni čudno, da je bil lahko tudi vtis na avtorja razprave nekoliko drugačen,